УДК 343.431 343.97
DOI https://doi.org/10.15421/392058

Кайданович Т. М.,
старша викладачка кафедри правознавства
Поліського національного університету,
аспірантка Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ НЕУРЯДОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

ANALYSIS OF THE INFORMATIONAL CONTENT OF WEB RESOURCES OF NGOs AND ITS INFLUENCE ON THEIR EFFECTIVENESS

Е рамках дослідження аналізується, яким чином поняття «торгівлі людьми», види, форми, механізми вчинення злочину, способи уникнення небезпеки та надання допомоги потерпілим визначається, використовується та доноситься до зацікавлених осіб – користувачів мережі Інтернет неурядовими організаціями (далі – НГО) із протидії торгівлі людьми.

У статті виявлено, що НГО поруч із допомогою жертвам торгівлі людьми часто пропонують інформацію про запобігання торгівлі людьми при трудовій міграції, звертаючи увагу громадян на умови та законні підстави працевлаштування за кордоном, візові режими, дані про організації, до яких можна звернутися за кордоном за допомогою, роз'яснення видів експлуатації тощо. Аналіз контенту електронних ресурсів НГО демонструє важливість розміщення останніми на своїх веб-порталах максимально зрозумілих та обширних даних про торгівлю людьми (поняття, форми, види, механізми) з метою скорочення інтернет-користувачами часу на пошук необхідної інформації, що збільшить вірогідність прочитання та запам'ятовування застережливих повідомлень.

Виявлено, що населення України до неурядових громадських організацій ставиться з великою довірою, що пояснюється тим, що останні завжди мають ресурси швидше та оперативніше реагувати на звернення, ніж урядові структури. Конфіденційність звернення та людиноцентризм працівників неурядових організацій будують довірливі взаємовідносини з чутливими та наляканими постраждалими.

Результат дослідження демонструє суттєві недоліки у представленні НГО України в інтернет-просторі, особливо стосовно роз'яснення базових понять і застережливих ідентифікуючих ознак злочину, що впливає на здатність користувачів усвідомлювати ризики, порушення закону щодо себе та своїх сімей, способів отримання кваліфікованої допомоги та своїх прав у разі потрапляння внебезпечну ситуацію чи вже у систему надання допомоги жертвам торгівлі людьми.

Представлення НГО у соцмережах знаходиться на досить низькому рівні. Однак наявна інформація здебільшого доступно характеризує ознаки та форми торгівлі людьми у повсякденному контенті постів; часткового освітлюється інформація про способи та етапи здійснення злочину; пропонуються (не часто) ознайомитися з ознаками ідентифікації жертв; найчастіше контент стосується трудової експлуатації та сексуальної, що є досить обмеженим баченням глобальної ситуації з торгівлею людьми в Україні.

Ключові слова: *НГО, міграція, експлуатація, громадянське суспільство, торгівля людьми, веб-ресурс.*

This study gives a critical analysis to the definition of the "human trafficking", its types, forms, mechanisms, ways of avoiding danger and providing assistance to victims, especially how well this information is presented to the Internet users by NGOs in the area of prevention of human trafficking.

The article outlined that NGOs, along with proving help to the victims of trafficking, often offer information on preventing trafficking in human beings, draw the attention of citizens to the conditions and legal grounds for employment abroad, visa regimes, information on organizations that can be contacted abroad for help, and explanations of ways of exploitation.

The analysis of the content of NGOs' electronic resources demonstrates the importance of publishing the most comprehensive data on human trafficking (definitions, concepts, forms, types, mechanisms, etc.) on their web portals in order to reduce the time for Internet users to find necessary information, which will increase the likelihood of reading and memorizing warning messages. This paper reveales that the population of Ukraine treats non-governmental organizations with great respect and trust, which is explained by the fact that the latter always have their own resources to respond faster and more promptly to appeals than governmental structures. The confidentiality of the treatment and the human-centric nature of NGO's employees builds trusting relationships with sensitive and frightened victims.

The result of the study demonstrates significant deficiencies in the presentation of NGOs of Ukraine on the Internet, especially with regard to the clarification of basic concepts and precautionary identifying features of crime, which affects users' ability to be aware of the risks, violations of the law about themselves and their families, ways of obtaining qualified assistance and their rights in case of an emergency or already in the system of protection and reintegration of victims of human trafficking.

The representation of NGOs on social networks is quite low. In most of cases, however, available information characterizes the signs and forms of human trafficking in the daily content of posts.

Key words: *NGO, migration, exploitation, civil society, human trafficking, web resource.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Торгівля людьми є складним соціально-правовим явищем, ефективно протидіяти та боротися з яким можна лише спільними зусиллями держави та громадянського суспільства.

Міжнародна спільнота наголошує на необхідності взаємодії на міжнародному, регіональному, національному та місцевому рівнях шляхом впровадження програм, стратегій і планів взаємодії усіх агентів із метою ефективної протидії та боротьби

© Т. М. Кайданович, 2020

зі злочином. Тому з кожним роком роль приватного сектору, а саме неурядових громадських організацій, об'єднаних територіальних громад і свідомих громадян, зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців таких як Т.І. Возна, С.В. Гринчак, В.О. Іващенко, О.П. Ващук, А.М. Орлеан, Ю.В. Раковська здебільшого присвячені питанням поняття, видів, механізмів торгівлі людьми та діяльності правоохоронних органів. Частково В.І. Дубина та В.Г. Хахановський розглядають це питання, проте ролі, потенціалу та ресурсам неурядових громадських організацій у попередженні та протидії торгівлі людьми увага не приділяється. Поза увагою лишається й використання інтернет-ресурсів як ефективного засобу протидії торгівлі людьми.

Постановка завдання. Мета статті – провести аналіз електронних веб-ресурсів впливових та активних НГО у сфері протидії торгівлі людьми в частині їх інформаційної наповненості та роз'яснення пересічним користувачам мережі Інтернет про поняття, види, форми торгівлі людьми, способи уникнення небезпеки та джерела допомоги жертвам.

Виклад основного матеріалу. У 2011 році було створено Всеукраїнську коаліцію громадських організацій щодо протидії торгівлі людьми (далі – Коаліція) для захисту права людини на свободу від рабства. Висловили свою прихильність принципам верховенства права, керуючись принципами добровільності, законності, демократичності, відкритості та прозорості, взаємодії та партнерства, і домовилися про об'єднання зусиль для протидії торгівлі людьми такі громадські організації (далі – ГО) як Миколаївський фонд «Любисток», Вінницька ГО «Прогресивні жінки», Тернопільський міський жіночий клуб «Відродження нації», Громадський Рух «Віра, Надія, Любов» м. Одеси, Харківська міська організація Міжнародної організації «Жіноча громада», Херсонський обласний центр «Успішна жінка», Харківська обласна ГО «Твоє право», ГО «Аніма» м. Южне, ГО «Есперо» м. Хмельницький, Закарпатська громадська жіноча організація «Веста», Чернівецьке обласне громадське молодіжне об'єднання «Сучасник» (зараз Чернівецьке обласне громадське молодіжне об'єднання «Сучасник Плюс»), Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії», Дніпровська обласна ГО «Промінь» (зараз ГО «Промінь Дніпро»), Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи» та інші [1]. Саме на аналізі діяльності цих організацій буде зосереджено дослідження як кожної окремо, так і їх сукупності.

Розпочне дослідження автор із Товариства феміністок «Прогресивні жінки». ГО надає психологічні консультацій постраждалим від торгівлі людьми, соціальний супровід, проводить інформаційні кампанії із залученням ЗМІ та працює над підвищенням обізнаності державних службовців і представників соціальних служб у цій сфері. Варто зауважити, що на веб-сайті ГО міститься визначення торгівлі людьми, передбачене Законом України «Про протидію торгівлі людьми», а саме «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або утримання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, вразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [2]. Товариство феміністок представлено у соцмережі Facebook (далі – соцмережа) [3], однак інформаційне наповнення складають дані лише про проведені кампанії, проєкти з фото та відео-матеріалами.

Миколаївський фонд «Любисток» не має свого сайту, а лише сторінку у соцмережі. В описі сфери діяльності зазначається «сприяння розвитку громадянського суспільства; протидія торгівлі людьми; допомога ВПО» [4]. Інформації щодо визначення поняття «торгівля людьми» та її ознак не містить.

У Тернопільського міського жіночого клубу «Відродження нації» взагалі відсутня інтернет видимість – ані веб-сайту, ані сторінок у соцмережі лише згадування назви ГО в акціях і заходах, організованих нею з інших джерел (відкриті для публіки пости осіб на особистих сторінках у соцмережі, сайти місцевих телеканалів тощо).

Про ГО «Віра, Надія, Любов» в інтернет-просторі відомо те, що «Віра, Надія, Любов» – це «профілактика хвороб, підтримка людей, реабілітація жінок, психологічна та юридична консультація, семінари і багато іншого» [5]. Також створено сторінку у соцмережі Общественное движение «Вера, Надежда, Любовь» [6], де освітлюється робота ГО із вказівкою на те, що «з 1999 року вона займається питаннями попередження торгівлі людьми та надає допомогу і підтримку постраждалим від торгівлі людьми». В описі діяльності ГО зазначаються сфери діяльності та коло питань, з якими працює ГО. Відомостей про поняття «торгівлі людьми», її форми, види, ознаки немає.

Харківська міська організація Міжнародної організації «Жіноча громада» представлена в інтернет-просторі лише у соцмережі. Опис діяльності містить дані, що ГО є «добровільною незалежною ГО правозахисного спрямування» [7]. На сторінці представлена інформація про проєкти та програми ГО, фото та відео, однак відсутня інформація про поняття «торгівлі людьми», її форми, види, ознаки.

Херсонський обласний центр «Успішна жінка» представлений в інтернеті сторінкою в соцмережі. В описі діяльності зазначено, що деякими «цілями організації є сприяння реалізації державної та місцевої гендерної політики та протидії торгівлі людьми, реінтеграційна робота з ПТЛ» [8]. Посилання на сторінку ГО міститься на сайті ГС «Українська асоціація освіти дорослих» (УАОД), яка визначає ХОЦ «Успішна жінка» як члена УАОД по «встановленню та розвитку системи освіти дорослих в Україні» [9]. Однак жодної інформації, що розуміти під «торгівлею людьми», немає.

Харківська обласна ГО «Твоє право» жодним чином не представлена в мережі Інтернет. Посилання на її роботу міститься на веб-сайті Харківської облдержадміністрації, де зазначено, що «виконавчий директор ГО входить до складу колегії Департаменту соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації» [10].

ГО «Аніма» м. Южне не представлена жодним чином в інтернет-просторі. Згадується лише на сайті Мінсоцполітики у Довіднику «гарячих» телефонів для осіб, які постраждали від торгівлі людьми [11].

ГО «Есперо» м. Хмельницький представлена сторінкою у соцмережі (НГО Есперо). Мета діяльності ГО – «сприяти сталому розвитку громадянського суспільства через громадську діяльність, спрямовану на захист і реалізацію законних прав і спільних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних та інших інтересів громадян» [12]. Поряд із короткою історією ГО відображається досить активна її діяльність через відео-матеріали на пости, спрямовані на інформування про торгівлю людьми. Чітке поняття «торгівля людьми» на веб-ресурсі відсутнє, однак ретельний аналіз новин і кампаній ГО дозволяє зробити висновок, що ГО інформує користувачів про окремі види торгівлі людьми (трудове рабство), способи уникнути небезпеки та куди звертатися за потреби.

Закарпатська громадська жіноча організація «Веста» представлена веб-сторінкою у соцмережі та містить детальну інформацію про напрями роботи ГО, зокрема метою діяльності визначено «проведення широкої комплексної роботи по запобіганню торгівлі людьми в Закарпатській області, а саме проведення інформаційно-просвітницької роботи, пропаганди здорового способу життя та здійснення захисту спільних інтересів шляхом підтримки конституційно гарантованих прав і свобод фізичних осіб (потерпілих), які постраждали від торгівлі людьми, тощо» [13].

На сайті посольства України у Чорногорії ГО згадується серед контактів громадських організацій, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми на території України [14]. Про окремі заходи, які проводить ГО, міститься інформація на сайтах місцевих районних адміністрацій. Аналіз веб-присутності ГО дозволяє зробити висновок, що остання тісно взаємодіє з Департаментом соцзахисту населення ОДА, поліцією з протидії торгівлі людьми в регіоні [15], регіональним центром із надання вторинної правової допомоги, Державною міграційною службою. Інформація про поняття, форми, види торгівлі людьми відсутня.

Аналіз інтернет-ресурсів про Чернівецьке обласне громадське молодіжне об'єднання «Сучасник» свідчить про те, що ГО реалізує програми із запобігання торгівлі людьми та негативними наслідками іноземного заробітчанства [16]. Інформація про напрями роботи ГО міститься на сайті «Соціальні послуги та організації Західної України», зокрема це «врегулювання міграційних процесів, протидія торгівлі людьми та нелегальній міграції, реабілітація потерпілих від торгівлі людьми та експлуатації, розширення економічних можливостей самореалізації в Україні потенційних мігрантів у прикордонній зоні через транскордонне співробітництво» [17].

Окремої уваги заслуговує Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії» [21]. У ГО наявний власний сучасний сайт зі змістовним наповненням, відповідним тематиці протидії торгівлі людьми, та сторінка в соцмережі [22]. Аналіз контенту сайту дозволяє зробити висновок, що ГО активно проводить тренінги та навчання, як ідентифікувати та розрізняти форми торгівлі людьми; акцентує увагу на засвоєнні правил безпечної поведінки, безпечної міграції та працевлаштування для уникнення потрапляння до ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми; надає допомогу жертвам торгівлі людьми тощо.

З контенту пересічний користувач мережі Інтернет може відшукати інформацію про види та форми торгівлі людьми – трудову експлуатацію, сексуальну, жебрацтво, вилучення органів. Тісна та систематична співпраця ГО з МОМ України дозволяє припустити, що ГО оперує таким поняттям «торгівлі людьми», як і Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ). З аналізу річних звітів ГО [23], відео та фото наповнення сайту та сторінки у соцмережі автор дійшла висновку про високу активність і результативність роботи організації. Однак інформація про суть поняття «торгівлі людьми», як її розпізнати та уникнути, відсутня, що знижує «корисність» для пересічних користувачів.

ГО «Промінь Дніпро» представлена в інтернет-просторі сторінкою у соцмережі. Серед напрямів роботи ГО вказується «протидія торгівлі людьми» [24]. Дослідження контенту дозволяє визначити, що ГО періодично проводить семінари по інформуванню окремих груп населення про ризики торгівлі людьми та способи ідентифікації експлуатації та постраждалих. Про напрями діяльності ГО згадується на сайті Форуму НДО в Україні [25] та порталу UPLAN [26]. ГО взаємодіє з місцевими районними та обласною державними адміністраціями, місцевим центром зайнятості, закладами освіти. Окрім контактних даних, відео- та фото-контенту про діяльність ГО інформація про визначення, чим є «торгівля людьми», про її форми, види, механізми, превентивні заходи відсутня.

Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи» представлений у мережі Інтернет власним веб-сайтом і сторінкою у соцмережі [27]. Одним із напрямів своєї роботи він визначає «захист прав осіб, потерпілих від торгівлі людьми, та надання їм якісних послуг на базі організації, сприяння розширенню необхідних якісних (відповідних міжнародним стандартам) послуг для потерпілих із боку держави, застосування міжнародних норм прав людини при розгляді справ із торгівлі людьми» [28]. ГО реалізує спільні проєкти з місцевими органами влади, поліцією, навчальними закладами, ініціативними групами; проводить семінари, тренінги та навчання щодо протидії торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим.

Інформація про заходи з протидії торгівлі людьми на сторінці ГО у соцмережі практично відсутня – фокус на протидію домашньому насиллю. Веб-сайт з іншого боку містить дані про реалізовані проєкти та кампанії у сфері протидії торгівлі людьми. Аналіз контенту сайту дозволяє зауважити доступність і повноту інформації про те, як ідентифікувати злочин торгівлі людьми у формі трудової експлуатації [29], однак більше інформації пересічному користувачу про явище «торгівля людьми», її форми, види, механізми здійснення та способи захисту від неї немає.

Особливої уваги заслуговує ГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр» (ЖІКЦ) у м. Житомир. ГО представлена в інтернет-просторі окремим веб-сайтом [30] і сторінкою у соцмережі [31]. Аналіз контенту свідчить про високу активність і результативність роботи ГО у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема через проведення інформаційних кампаній, тренінгів, семінарів щодо виявлення ознак злочину та ідентифікації потерпілих, надання допомоги останнім. ЖІКЦ активно бере участь у реалізації проєкту «Поширення національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи в сфері протидії торгівлі людьми». Цікаву акцію ЖІКС було присвячено проблемі торгівлі людьми з метою вилучення органів «На запчастини – тільки машини!» тощо. Також ГО створено соціальне підприємство «Барвиста» [32] для допомоги жінкам у кризових ситуаціях і працевлаштування жертв торгівлі людьми.

Визначення торгівлі людьми у наявному контенті немає, однак у постах на сторінці ГО в соцмережі наявна інформація про способи та етапи здійснення злочину; запропоновано алгоритм ідентифікації жертв та охарактеризовано такий вид експлуатації жертв торгівлі людьми як вилучення органів.

Висновки. Серед розглянутих організацій визначення поняття «торгівлі людьми» на своїх веб-порталах має лише Товариство феміністок «Прогресивні жінки» та частково Чернівецька молодіжна громадська організація «Сучасник Плюс». Аналіз контенту організацій дозволяє зауважити, що дані про окремі форми, види та ідентифікаційні ознаки злочину містяться на порталах ГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр, ГО «Есперо», Вінницької обласної правозахисної організації «Джерело надії» та Західноукраїнського центру «Жіночі перспективи».

Оскільки Всеукраїнська коаліція громадських організацій щодо протидії торгівлі людьми тісно взаємодіє на постійній основі з МОМ України, то варто припустити, що всі ГО-члени оперують поняттям «торгівлі людьми», яке використовує *Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні* в рамках Програми протидії торгівлі людьми, а саме «купівля та продаж чоловіків, жінок і дітей з метою подальшої експлуатації всередині країни та поза її межами» [33].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ресурсний центр ГУРТ. В Україні створено коаліцію громадських організацій щодо протидії торгівлі людьми. Режим доступу: https://gurt.org.ua/news/recent/10957/.

2. Товариство феміністок «Прогресивні жінки». Режим доступу: http://www.women.vn.ua/proekty/86-protydiya-torhivli-lyudmy.

3. «Прогресивні Жінки» Товариство Феміністок. Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/Progres.women/.

4. Миколаївський фонд «Любисток». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/liubystok/.

5. Рекламний портал-каталог ТОП-20. Режим доступу: https://20.ua/od/gosucherezhdeniya-kommunalnyie-sluzhbyi/obschestvennyie-organizatsii/vera-nadezhda-lyubov-obschestvennaya-organizatsiya.html.

6. Общественное Движение «Вера, Надежда, Любовь». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/odvnl/posts/906476209460709/.

7. Харківська міська організація Міжнародної організації «Жіноча громада». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/Харківська-міська-організація-Міжнародної-організації-Жіноча-громада-208733289726395/.

8. Херсонський обласний центр «Успішна жінка». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/uspishnajinka/.

9. Веб-сайт ГС «Українська асоціація освіти дорослих». Режим доступу: http://www.uaod.org.ua/chleni-uaod/chleni-uaod-yuridichni-osobi/go-hersonskiy-oblasniy-centr-uspishna-jinka/.

10. Веб-сайт Харківської обласної державної адміністрації. Режим доступу: https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/139/415/616?sv.

11. Веб-сайт Міністерства соціальної політики України. Режим доступу: https://www.msp.gov.ua/news/8242.html?PrintVersion.

12. ГО «Есперо» м. Хмельницький. Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/ngo.espero/.

13. Закарпатська жіноча ГО «Веста». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/officiaVESTA.uzhgorod/.

14. Веб-сайт Посольства України у Чорногорії. Режим доступу: https://montenegro.mfa.gov.ua/ua/press-center/notices/8102-kontakti-gromadsykih-organizacij-jaki-pracyujuty-u-sferi-protidiji-torgivli-lyudymi-na-teritoriji-ukrajini.

15. Веб-сайт інформаційного агентства «ЗІДО». Публікація від 26.06.2019. Режим доступу: http://zido.com.ua/?q=article/7886.

16. Веб-сайт Чернівецької міської ради. Режим доступу: http://chernivtsy.eu/portal/1133-2.

17. Веб-сайт Соціальні послуги та організації Західної України. Режим доступу: http://cf-social.org.ua/regions/chernivecka/item/chern%D1%96vecke-oblasne-gromadske-molod%D1%96zhne-ob-%D1%94dnannya-suchasnik.

21. Веб-сайт Вінницької обласної правозахисної організації «Джерело надії». Режим доступу: https://springofhope.org.ua/khto-my/.

22. Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/djerelo.nadii/.

23. Веб-сайт Вінницької обласної правозахисної організації «Джерело надії». Річні звіти ВОПО «Джерело надії». Режим доступу: https://springofhope.org.ua/reports/.

24. ГО «Промінь Дніпро». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/ngopromin/.

25. Веб-сайт НДО Форуму в Україні. Про ГО «Промінь Дніпро». Режим доступу: http://ngomap.org.ua/organisation/promin-dnipro.

26. Веб-сайт UPLAN. Громадська мережа публічного права та адміністрації. Про ГО «Промінь Дніпро». Режим доступу: https://uplan.org.ua/organization/1420/.

27. ГО «Жіночі перспективи». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/ZahidnoukrainskijCentrZinociPerspektivi/.

28. Веб-сайт ГО «Жіночі перспективи». Протидія торгівлі людьми. Режим доступу: http://www.women.lviv.ua/#gallery.

29. Веб-сайт ГО «Жіночі перспективи». Ідентифікація трудової експлуатації як форми торгівлі людьми. Режим доступу: http://www.women.lviv.ua/yakshho-vashe-perebuvannya-za-kordonom-ne-vypravdalo-vashyh-spodivan/.

30. Веб-сайт ГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр». Режим доступу: http://www.wicc.zt.sch.in.ua/.

31. ГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр». Сторінка у соцмережі Facebook. Режим доступу: www.facebook.com/Жіночий-інформаційно-консультативний-центр-285210561921945/.

32. Веб-сайт Соціального підприємства «Барвиста». Режим доступу: http://wicc.com.ua/.

33. Веб-сайт Програми протидії торгівлі людьми Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Режим доступу: http://www.stoptrafficking.org/uk.